

Likovne aktivnosti djece rane i predškolske dobi

Biljana Vrbić-Mačak

SAŽETAK: Ključni zadatak današnjeg obrazovanja je formiranje samouvjerene, obrazovane, kreativne ličnosti koja je sposobna za cjeloživotno učenje kako bi išla u korak sa sve bržim razvojem društva. Temelj i početak takvog svrsishodnog obrazovanja je nesumnjivo predškolski odgoj i obrazovanje koje je usmjereno prema intelektualnom, socioemocionalnom i fizičkom razvoju djeteta. Osposobljavanje i pripremanje djeteta za osnovnoškolsko i dalje obrazovanje je izuzetno težak i odgovoran zadatak. U postizanju tog cilja važnu i nezamjenjivu ulogu ima nastava Likovne kulture koja se, većim dijelom, ostvaruje kroz likovne aktivnosti osmišljene prema mogućnostima dječijeg uzrasta.

Prolazeći kroz faze šaranja i sheme, djeca rane i predškolske dobi stvaralaštvo doživljavaju kao igru. To je za njih najlakši način učenja. Djeca crtanjem, slikanjem, oblikovanjem, građenjem, dekoriranjem i sličnim aktivnostima šire svoje vidike, spoznaju svijet i sama sebe. Likovne aktivnosti time direktno utječu na razvoj kognitivnog mišljenja, kreativnosti, a uz to podstiču tjelesni razvoj, posebno motoriku ruku, šaka i prstiju. One također pružaju užitak stvaranja, omogućavaju izražavanje misli i emocija, jačaju samouvjerenost, doprinose socijalizaciji djeteta i formiraju radne navike. Zbog toga, organizaciji likovnih aktivnosti moramo posvetiti posebnu pažnju. Ona zahtijeva kreativne odgajatelje koji će, pored općih pedagoško-psiholoških, didaktičko-metodičkih i osobnih kompetencija posjedovati i stručno znanje iz domena likovne umjetnosti. Sposoban i poduzetan odgajatelj koji ima razvijen likovni senzibilitet i kreativnu ličnost može najviše doprinijeti kako bi nastava bila učinkovita. Dobro organizirane, stručno isplanirane i vođene likovne aktivnosti u tom uzrastu, osim razvoja dječijih sposobnosti, stvaraju temelje za buduće obrazovanje. Kvalitetan odgoj i obrazovanje doprinose razvoju djeteta pojedinačno, pripremajući ga za dalje izazove te tako pogoduju razvoju modernog društva u cjelini, čiji napredak i nije moguć bez kreativnih pojedinaca.

Ključne riječi: *dječije stvaralaštvo, faza šaranja, faza sheme, igra, slobodna atmosfera, likovne aktivnosti, razvoj sposobnosti, obrazovanje.*

Visual Art Activities of Children of Early and Pre-school Age

ABSTRACT: Key aim of nowadays education is to form a self-confident, educated, creative person capable of life-long learning in order to keep pace with even faster progress of society. The foundation of such purposeful education is definitely early childhood education and care which aims at intellectual, socio-emotional and physical development of a child. To prepare and enable a child for elementary school and further education is extremely difficult and responsible task. In achieving that, visual art teaching has pivotal and irreplaceable role, which is mostly realised through the activities harmonised with the abilities of the specific age group.

Passing through a phase of scribble and scheme, early age children see creativity as a game. That is the easiest way of learning for them. In these ways, visual art activities directly influence cognitive thinking and creativity as well as physical development and motoric skills of hands, fists and fingers. They also provide the pleasure of creation, help to express their thoughts and emotions, build self-confidence, contribute children socializing and form work habits. That is why special attention should be paid to organizing visual art activities. That requires creative teachers who beside pedagogical-psychological, didactic-methodical and personal competencies also possess expertly knowledge of visual art domain. A capable and undertaking educator with developed artistic sensibility and creative personality can give most contribution to teaching effectiveness. Well organized, expertly planned and guided visual art activities for that age, apart from developing children's abilities, form the basis for future education. Good quality care and education which contribute single child development preparing him for future challenges, are conducive to modern society as whole, which is not possible without creative individuals.

Keywords: *children's creativity, phase of scribbling, scheme phase, game, free atmosphere, visual art activities, ability development, education.*

UVOD

Krucijalni zadatak današnjeg obrazovanja je razvijanje odgovorne, samouvjerene, kreativne ličnosti koja ima razvijene kompetencije za cjeloživotno učenje i djelovanje kako bi mogla ostvariti vlastite ciljeve i nositi se s izazovima življenja u savremenom društvu.

Današnje društvo velikih, brzih promjena, zasnovano je na znanju, brzom protoku vizuelnih i drugih informacija, sve bržem i bržem tehnološkom razvoju, tako da današnja nastava, uz znanje, sve više pridaje važnost razvijanju sposobnosti. Akcenat je na tome kako se uči, kako se prikupljaju, prerađuju i prezentiraju informacije. Protok velikog broja

informacija zahtijeva razvoj sposobnosti diferenciranja bitnog od nebitnog, funkcionalnog i nefunkcionalnog, korisnog od nekorisnog. Uviđa se značaj fleksibilnosti u prihvaćanju brzih promjena i prilagođavanja istim, te općenito kreativnosti u davanju noviteta. Temelj i početak takvog svrsishodnog obrazovanja je nesumnjivo predškolski odgoj i obrazovanje koje je usmjereno prema intelektualnom, socioemocionalnom i fizičkom razvoju djeteta kako bi se ono pripremilo i osposobilo za dalje odgojno-obrazovne procese.

Predškolski odgoj i obrazovanje ostvaruje se integracijom kroz sljedeća, jednako bitna nastavna područja: Tjelesni i zdravstveni odgoj, Razvoj govora, komunikacije i stvaralaštva, Upoznaj okolinu, Matematiku, Muzičku kulturu i Likovnu kulturu.

Osposobljavanje i pripremanje djeteta za osnovnoškolsko i dalje obrazovanje je izuzetno težak i odgovoran zadatak. U postizanju tog cilja važnu i nezamjenjivu ulogu ima nastava Likovne kulture koja se, većim dijelom, ostvaruje kroz likovne aktivnosti, prilagođene uzrastu djece. Dječije likovno stvaralaštvo proizlazi iz igre i istraživanja okoline. Crtanje, slikanje, oblikovanje i građenje je za djecu igra, najlakši način učenja. Djeca kroz igru šire svoje vidike, spoznaju svijet i sama sebe. Likovne aktivnosti time direktno utječu na razvoj kognitivnog mišljenja i dakako kreativnosti, potiču tjelesni razvoj, posebno motoriku ruku, šaka i prstiju i pružaju užitak stvaranja i omogućavaju izražavanje misli i emocija.

Organizacija i sprovođenje likovnih aktivnosti u dječijim vrtićima je najvećim dijelom odgovornost odgajatelja i određena njegovim kompetencijama i angažmanom. Savremeno koncipirana nastava Likovne kulture zahtijeva kreativne odgajatelje koji će, pored općih pedagoško-psiholoških, didaktičko-metodičkih i osobnih kompetencija, posjedovati i stručno znanje. Sposoban i poduzetan odgajatelj koji ima razvijen likovni senzibilitet i kreativnu ličnost može najviše doprinijeti da nastava bude učinkovita. Uz stručnost, kvalitetu nastave doprinosi dobra komunikacija s djecom, razvijeni interpersonalni odnosi. Stručno izvođena nastava Likovne kulture, u obogaćenom i poticajnom okruženju, ima dobre predispozicije za individualan pristup svakom djetetu. Ona kroz likovne aktivnosti omogućava da svako djeteta napreduje tempom koji njemu odgovara i potiče njegov pozitivan razvoj: autonomiju ličnosti, njegovo osamostaljivanje i slobodu. Kvalitetan odgoj i obrazovanje doprinose razvoju djeteta pojedinačno, pripremajući ga za dalje obrazovanje te time doprinosi i razvoju modernog društva u cjelini čiji napredak i nije moguć bez kreativnog potencijala.

Kreativnost se povezuje sa slobodom izražavanja, sa spontanošću i inovativnošću koja je prisutna u umjetničkoj aktivnosti, mašti i igri. Slobodno izražavanje a time i kreativnost podrazumijevaju nesputavanje djece, oslobađanje od nepotrebnih pravila, poticanje individualne imaginacije kako bi ona mogla prerasti u umjetničku ekspresiju. Likovna kreativnost nije značajna samo za svijet umjetnosti, već za društvo uopće i treba je posmatrati u kontekstu svakodnevnog života modernog čovjeka.

Didaktičko-metodičke osnove

Specifikum Likovne kulture kao nastavnog predmeta u ranom i predškolskom obrazovanju je u tome što je bazirana, pored ostalog, na likovnim aktivnostima koje se najčešće izvode individualno. Programski sadržaji predmeta realiziraju se kroz pet tematskih cjelina ili oblasti: linija, boja, ploha, površina i masa i prostor. Ova koncepcija se nastavlja kasnije u osnovnoškolskom obrazovanju, s tim da se cjeline javljaju dva puta u jednoj školskoj godini. Ta forma koncentričnih krugova osigurava kontinuitet u usvajanju i proširivanju znanja, razvijanju sposobnosti i likovne kreativnosti. Ovako postavljene tematske cjeline ne isključuju nijedno likovno područje ni bilo koju tehniku. Kvalitet učenja u Likovnoj kulturi je zasnovan na kreativnom procesu u kojem djeca prepoznaju likovni problem, odabran prema njihovim uzrastu i mogućnostima, i rješavaju ga putem likovno-tehničkih sredstava. Taj proces kod djece razvija kreativno mišljenje, sposobnosti i saznanja što utječe na formiranje temelja koji će im, kasnije, pomoći u istraživanju složenijih vizuelno likovnih ideja i problema. Kod djece ranog i predškolskog uzrasta, akcenat je na samom procesu, a ne na kreativnom produktu. Likovne aktivnosti moraju biti organizirane kako bi djeca upoznala različite medije, koji će djeci pružiti taktilni i vizuelni užitak i podstaknuti ih na aktivan proces vizuelnog istraživanja, uz doživljaj zadovoljstva u razrješavanju problema i sposobnosti vrednovanja. Razvoj likovne pismenosti obuhvata razradu zadatih nastavnih tema putem kojih djeca spoznaju o značaju likovne umjetnosti u vlastitom životu. Stoga, motivi i teme za likovno-kreativni rad treba da budu poticajni, da pobuđuju emocije i okupiraju dječiju maštu. Biramo ih neposredno iz njihove sredine, prema njihovim mogućnostima, interesima i preokupacijama, obavezno usklađene sa zadanim likovnim problemom iz nastavne cjeline koja se obrađuje. Motiv je veoma značajan jer pokreće na aktivnost, održava kontinuitet i usmjerava ka cilju. Motive prema svojoj vizualizaciji sadržaja dijelimo na: vizuelne motive, nevizuelne motive i likovne i kompozicione elemente kao motiv i poticaj (Grguruć i Jakubin, 1996). Grgurić i Jakubin kažu: „Pri odabiranju poticaja treba voditi brigu o psihofizičkom razvoju djece, o likovnim tehnikama i likovno-tehničkim sredstvima koja odgovaraju pojedinoj razvojnoj fazi likovnog izraza i zadacima pojedinog likovnog područja. Kroz odabrani motiv treba uvijek postaviti neki likovni problem. Dakle ne motiv zbog motiva, nego zbog likovnog problema postavljena nastavnim planom“ (1996).

Savremena nastava Likovne kulture u ranom i predškolskom odgoju želi razviti aktivni stvaralački odnos u individualnom radu koji je uvjetovan, između ostalog, i dječijim uzrastom. Razvojne mogućnosti određenog uzrasta djece određuju i direktno utječu na formiranje likovnih zadataka, odnosno problema koji djeca rješavaju u likovnoj aktivnosti. Likovni problemi koji se postavljaju pred dijete moraju biti dobro osmišljeni, ne smiju voditi ka samo jednom mogućem rješenju, jednom odgovoru. Veća širina mogućih odgovora je dobar i obavezan preduvjet za razvoj kreativnosti. Zadaci ne smiju biti ni preteški ni prelagani. Preteški zadaci, koji prevazilaze mogućnosti uzrasta guše osjećaj igre koji dijete osjeća u likovnom stvaranju, a prelagani zadaci nisu izazov koji podstiče

na eksperimentiranje, razvijanje mašte i kreativnosti. Dobra motiviranost, igra, spontanost, sloboda u radu, užitak u likovnom istraživanju i u samom procesu kreativnog rada direktno doprinose kvalitetu likovnog izraza. Grgurić i Jakubin (1996) ističu da su aspekti dječijeg pristupa likovnom radu i učenju sloboda, razigranost da samostalno strukturiraju likovnu aktivnost, znatiželja i otvorenost za nova likovna iskustva. Igra je dječija potreba i time najlakši način da se djeci približi likovni problem i prilagodi njihovim intelektualnim sposobnostima ali i emocionalnosti. Zbog toga je najučinkovitija metoda nastavne prakse igra i eksperiment odnosno istraživanje. Grgurić i Jakubin (1996) razlikuju u likovnom stvaranju: građenje, kombiniranje, variranje, razlaganje odnosno redefiniranje i rekonponiranje. Praktičan dječiji rad može se organizirati na više načina: rad po sjećanju, rad po posmatranju, rad po mašti, rad prema tekstu i rad po stvaralaštvu, odnosno umjetničko djelo kao nadahnuće.

Djeca se upoznaju s osnovama likovnog jezika, karakteristikama tehnika i medija, njihove primjene u stvaralaštvu i razvijaju vlastiti izraz. Nastava podrazumijeva i upoznavanje s osnovama historije umjetnosti preko djela domaće i svjetske kulturne baštine. Praktičan rad i učenje doprinose razvijanju konvergentnog mišljenja i što je izuzetno bitno, divergentnog mišljenja, posebno originalnosti, raznolikosti, redefinicije. Njime se razvija i podstiče mašta, kroz strukturiranje uočenog i doživljenog, i omogućuje iznalaženje nekonvencionalnih rješenja i eksperimentiranje s materijalima, tehnikama i elementima likovnog izraza. Nastava Likovne kulture razvija i vizuelni senzibilitet, sposobnost brze percepcije i razvijanje vizuelne memorije koja je u današnjem svijetu vizuelnih komunikacija veoma potrebna. Osim toga, što je jednako važno, podstiče razvijanje estetskog senzibiliteta i ukusa, podstiče istrajnost, upornost i potrebu za kvalitetom - svijest da uloženi trud dovodi do postizanja „savšenog“ rješenja, spremnost na rad i upornost u rješavanju zadataka i autonomnost i afirmaciju ličnosti. Likovno stvaranje, koje često ima elemente igre, oslobađa od stresa i doprinosi sreći i zadovoljstvu. Nastava Likovne kulture kroz svoje likovne zadatke i sadržaje, te građenjem odnosa prema estetskom, djecu uvodi u jedan novi svijet, radi na formiranju pozitivnih stavova prema svom okruženju i svijetu uopće.

Karakteristike stvaralaštva djece rane i predškolske dobi

Dječiji vrtići skrbe za djecu predškolskog uzrasta. Odgojne grupe osnivaju se prema uzrastu djece, vrsti i trajanju programa, sposobnostima, potrebama i interesima djece i roditelja. One mogu biti formirane od djece istog ili različitog uzrasta, takozvane mješovite grupe. To su jaslice (za djecu od 6 mjeseci do 3 godine), vrtić (za djecu od 3 godine do 6 godina) sa predškolskim pripremnim programom za djecu od 5½ i 6 ½ godina starosti. Mješovite odgojne grupe formiraju se samo u slučajevima gdje se ne mogu formirati grupe istog uzrasta. Broj djece u odgojnoj grupi ne smije prelaziti propisane standarde i normative. Prema standardima European Commission, EACEA National Policies Platform, Eurydice, (2019) broj djece u odgojnoj grupi je:

1. jaslička grupa od šest mjeseci do jedne godine – do šestero djece,
2. jaslička grupa od jedne do dvije godine - do 12 djece,
3. jaslička grupa od dvije do tri godine - do 15 djece,
4. mješovita jaslička grupa - do 14 djece,
5. vrtićka grupa od tri do četiri godine - do 21-og djeteta,
6. vrtićka grupa od četiri do pet godina - do 24 djece,
7. vrtićka grupa od pet do šest godina - do 25 djece i
8. mješovita vrtićka grupa - do 25 djece.

Za kvalitetan rad u dječijim vrtićima potrebno je dobro poznavati psihofizički razvoj djeteta. Po Herceg, Rončević i Karlavarišu (2010), razvoj djeteta obuhvata razvoj motorike, fizičke spretnosti i snage, govora, emocija, sposobnosti, kognicije i socijalnih odnosa. Likovni razvoj, prema Grgurić i Jakubinu (1996), obuhvata sljedeće faze:

1. faza šaranja (od 1,5 do 3,5 godine)
2. faza sheme (od 4 do 6 godina)
3. faza intelektualnog realizma (od 7 do 10)
4. faza vizuelnog realizma (od 11 do 15 godina).

Faza šaranja

Faza šaranja – izražavanja primarnim simbolima, prema većini psihologa, javlja se u najranijoj dobi, u ranom djetinjstvu, od godine do osamnaest mjeseci i traje do treće godine života. Po Piagetu (1978), to je senzomotorička faza u kojoj dijete istražuje i upoznaje svoju okolinu motorikom i senzornim čulima. Razvija se pretpojmovno mišljenje i to je ujedno period slučajnog realizma (Grgurić i Jakubin, 1996). Dakle, najraniji crteži ili pokušaji crtanja javljaju se u prvoj godini života. To su šare koje nastaju slučajno, kroz dječiju igru, u pijesku, kredom ili komadom cigle na ulici, u roditeljskom domu, u vrtiću i slično. Crtanje, u tom periodu, prije svega, predstavlja užitak u motoričkoj aktivnosti, a zatim i u vizuelnoj fascinaciji i senzaciji u postignutim tragovima crtačkog sredstva na podlozi. U njima se javljaju ekspresivne linije kao posljedica jednostavnih pokreta iz lakta. Ruka nespretno i čvrsto drži olovku ili neko drugo crtaće sredstvo, zglobovi šake se ne miče, pokreti su iz lakta i ponavljaju se obično u pravcima gore – dolje i slijeva nadesno. Tokom vremena, ponavljanjem ovih motornih aktivnosti pokreti su mekši i javlja se sve veća koordinacija između oka i ruke. Vremenom se javlja pokret iz zgloba šake, što rezultira lučnim linijama, krivuljama i petljama. Obično se u ovom ranom periodu mogu razlikovati udarne, titrajne i kružne linije koje su, dakako, rezultat i takvih pokreta (Grgurić i Jakubin, 1996). Prve crteže možemo stoga smatrati slučajnim. A korištenje slikarskih materijala u ovoj fazi je, prema Grguriću i Jakubinu (1996), više taktilni doživljaj ljepljivosti i mackanja i packanja boje po papiru. Dvogodišnja djeca imaju razvijenije pokrete šake, olovke i boje lakše drže i na različite načine, i posvećuju mnogo veću pažnju tragovima koje nanose na papir. Crtaju veoma brzo ne vodeći računa o prostoru. Papir se često rotira, bez razmišljanja, u želji

da se ispuni prostor. U tom periodu, na crtežu se javljaju razbacani ili zgušnjati oblici; tačke, horizontalne, vertikalne i dijagonalne linije, križevi, spirale, zatvorene linije, nepravilni krugovi i slično. Upotreba boje je linearna, dijete ima sklonost ka svjetlijim i intenzivnijim bojama, ali ih u radu ne bira, već ih koristi onako kako mu dolazi pod ruku. Po Boduliću (1982), šaranje predstavlja, ispočetka, živu motoričku aktivnost bez svjesnog htijenja da se nešto kaže. Vremenom dijete počinje uočavati sličnost s njemu poznatim objektima i oblicima. Asocijacije su jače i djeca u trećoj godini života počinju davati nazive tim šarama. Pretpostavlja se da dijete započinje crtati bez konkretne zamisli, a kasnije na osnovu sličnosti – asocijacijom daje naziv i počinje pričati priče što upućuje na direktnu vezu razvoja crteža i mišljenja (Grgurić i Jakubin, 1996). Trogodišnjak pokušava kontrolirati pokret – desnom rukom drži papir. Crta dvostruko duže, bolje drži crtača sredstva, motorika šake i prstiju je bolja. Ako ima mogućnost, dijete bira krajnje slobodno intenzivne i kontrastne boje. Prilikom crtanja veću pažnju daje rasporedu oblika, prelazi u kontrolirano crtanje. Nacrtni oblici su sve pravilniji. Prvi kontrolirani oblik je krug. Taj period predstavlja prelaznu fazu s kinestetskog na imaginativno mišljenje.

Faza sheme

Faza sheme je faza izražavanja složenim simbolima, javlja se u četvrtoj, petoj i šestoj godini (Grgurić i Jakubin, 1996). Pojedini autori ovaj period razdvajaju na shemu (predshemu) i razvijenu shemu. Teško je odrediti vrijeme prelaska iz faze šaranja u fazu sheme. To se svakako ne dešava u jednom trenutku. Obično se smatra se da je to period kada dijete počinje u svojim šarama prepoznati oblike iz svoje okoline, odnosno, kada nacrtanom obliku prethodi misao, i javlja se predstavljanje oblika s namjerom, što je veliki pomak u odnosu na prethodni period. U ovom periodu razvija se prikaz čovjeka, najčešće zvanog „glavonožac“ što Arnheim smatra pogrešnim, jer navodi na zaključak da djeca u crtanju izostavljaju torzo. Krug u ranijim periodima predstavlja cijelu figuru, kao što predstavlja cjelovitost i nekih drugih predmeta (Arnheim, 1987). Slično razmišlja i Bodulić (1982): „Dijete u taj krug, koji nama izgleda kao glava, svrstava sve što sačinjava čovjeka, dakle i trup, pa onda taj crtež postaje predshema za shematsko crtanje ljudskog lika. To je nacrtani simbol, pojam čovjeka.“ Tako se oblik kruga, odnosno čovjeka, dalje mijenja dodavanjem linija koje predstavljaju udove, a u krugu manji kružići ili tačkice kao oči, usta... Tokom vremena taj lik poprima sve više detalja. Često se krug izdužuje, i u tom obliku prepoznamo glavu i torzo, unutar oblika javljaju se detalji i tome se dodaju linije koje asociraju na ruke i noge. Ovakavo dječije pojednostavljenje prikazanih oblika svedenih na najbitnije karakteristično je za fazu izražavanja složenim simbolima.

Paralelno se sve više razvijaju tehničko-crtačke sposobnosti. Sposobnost crtanja je sve veća i crtež je podređen dječijoj ideji. Tada misao pokreće aktivnost, dijete crta na osnovu svoje ideje koja se u toku rada često mijenja. Crtež na neki način bilježi tok njegovih misli. Likovna ostvarenja djece postaju sredstvo komunikacije. To je donekle i komunikacija djeteta sa samim sobom – djeca često govore dok crtaju. Uz lik

čovjeka javljaju se i druge stvari bliske djetetu kao što su životinje, lopta, cvijet, kuća, auto (Grgurić i Jakubin, 1996). Crteži ove faze veoma su bogati varijacijama, ne podrazumijevaju korištenje uvijek iste sheme u prikazu jednog objekta. Naprimjer, drvo se crta na različite načine i njegov izgled može podsjetiti na metlu, pero, loptu... Osim toga, linijama se predstavlja i akcija, tragovi kretanja i drugih radnji, brzina, zvukovi i slično. Javlja se dinamika crteža, želja da se predstavi ili dočara pokret. Naprimjer, jedna ruka se crta izduženo kako bi „dohvatila loptu“. Za ovaj period, uz navedeno, karakteristična je i neproporcionalnost. Hijerarhija zasnovana na važnosti. Ono što je važnije, to je veće (Arnheim, 1987). Dječija percepcija ograničena je egocentrizmom i aktivnim odnosom prema predmetima i prostoru. Prema Grgurić i Jakubin, dijete, dok crta, ne želi realistično predstaviti svijet oko sebe, već izživjeti svoje emocije, obnoviti svoj doživljaj, stvoriti svoj svijet (1996). Osim toga, prilikom crtanja papir se rotira da bi bilo lakše nacrtati, kako bi prostor papira bio pristupačniji. Često se u toku crtanja veličina i oblici prilagođavaju prostoru papira koji je ostao prazan. Djeca crtaju ono što znaju, a ne ono što vide, pa se javlja transparentnost. Kuća ima prozirne zidove, kroz rukave vide se ruke, sadržaj džepova je vidljiv i slično. Lik čovjeka je sve realističniji. Jasno se odvajaju torzo i predstavljen je s puno više detalja što odgovara razvijanju i jačanju vizuelne memorije. Uz transparentnost karakteristično je i prevaljivanje. Ono nastaje iz težnje da se nacrtano predstavi u punoj veličini. Prilikom crtanja stola i drugih trodimenzionalnih oblika dolazi do „rasklapanja“ ili „peglanja“ tih formi. Kuća se predstavlja sa dva zabata i slično (Karlavaris, 1968). Djeca u ovom periodu ne poznaju perspektivu, niti vladaju perspektivnim skraćanjem. Pred kraj ovoga perioda, faze izražavanja složenim simbolima, prema Grgurić i Jakubinu (1996), većina djece donju ivicu papira počinju doživljavati kao liniju tla na kojoj predstavljaju oblike u nizu, a gornju kao liniju neba. Javljaju se frizovi. Ovo su prvi pokušaji namjernog predočavanja prostora. Ubrzo zatim djeca povlače liniju koja označava tlo ili zemlju, uz to, u pojedinim crtežima, javlja se linija neba. Između dva friza nastaje praznina. Kasnije, da bi se ispunila praznina između frizova, uvodi se još jedna linija tla, odnosno još jedan friz. Većina autora smatra da spajanje ili povezivanje ovih frizova, linijama označava prelaz u sljedeću fazu - fazu intelektualnog realizma. Boja u razdoblju sheme često je prisutna, ali još uvijek kao kontura, kao crtaće sredstvo. Bira se slobodno, prema ličnom afinitetu, djeca su i dalje sklona intenzivnim i kontrastnim bojama. Bojom naglašavaju ono što je za njih bitno.

Pedagoški rad u vrtićima

Nastava Likovne kulture djece rane i predškolske dobi odvija se, uz eventualne posjete galerijama i muzejima, kroz likovne aktivnosti. Crtanje, slikanje, građenje, plastično oblikovanje i ukrašavanje u tom uzrastu je dječija potreba i igra. Prvi korak je osigurati što više mogućnosti da se dijete likovno izražava istražujući likovne materijale i tome nenametljivo, da se ne izgubi čar dječije igre, ukazivati na mogućnosti koje nam likovnost može pružiti, uvažavajući pritom djetetovu senzibiliziranost za svijet umjetnosti i njegove specifičnosti. Osjećaj igre i slobode treba da je

prisutan tokom praktičnog rada, ali i prilikom estetskog procjenjivanja. Dijete treba oslobađati i davati mu mogućnost da slobodno izražava svoje mišljenje i emocije. Uz obrazovne ciljeve nastava Likovne kulture ima važnu ulogu u razvijanju sposobnosti, posebno kreativnosti. Autori Bilopavlović, Čudima-Obračević, Ladika i Šušković Stipanović (1993) kažu: "Međutim priroda kreativnosti je takva da ponekad možemo originalno rješenje dobiti lakše od mlađeg djeteta nego od starijega, pa je korisno s malim djetetom početi od jednostavnijih zadataka, ali mu omogućiti da razumije i teže zadatke, no i – pričekati. Važna riječ u razvijanju kreativnosti je „pričekati“. Treba pričekati da dijete počne shvaćati zadatke, da samo dođe do novog rješenja, da samo procijeni valjanost novoga, da postepeno zavoli i usvoji inovativno ponašanje. Treba ponuditi sadržaj, objasniti ga, i – pričekati."

Balić Šimrak (2011) ukazuje na nekoliko je osnovnih aspekata rada kada je u pitanju likovnost u ranoj i predškolskoj dobi:

1. uvažavanje i prihvaćanje dječijeg autentičnog likovnog izraza u skladu s razvojnim karakteristikama dobi djeteta;
2. omogućavanje pristupa raznolikim likovnim materijalima i tehnikama likovnog stvaralaštva;
3. osiguravanje vremena i prostora za likovne aktivnosti;
4. omogućavanje djetetu da usvoji posebne likovne vještine kad su u pitanju likovni materijali i likovne tehnike;
5. upoznavanje djeteta s likovnom umjetnošću putem slikovnica, reprodukcija, posjeta galerijama i muzejima.

Balić Šimrak (2011) ističe i kako je bitno da su odrasli uključeni u likovni proces:

1. spremni odgovoriti na poruku koju im dijete šalje;
2. spremni pridati i naglasiti važnost pojedinog dječijeg uratka;
3. i sami imali iskustvo likovnog stvaranja kako bi se što kompetentnije nosili s ulogom likovnog pedagoga.

Kao i u svakoj nastavi treba postići dobru atmosferu u grupi koja se formira dobrom interakcijom između odgajatelja i djece, ali i dobrom interakcijom djece u grupi. Poticajna i slobodna atmosfera u kojoj vlada međusobno uvažavanje doprinijet će tome da svako dijete bez straha i neugode slobodno izražava svoje mišljenje, emocije, postavlja pitanja. Na taj način jačamo dječije samopouzdanje koje je primjetno i u likovnim radovima. Odgajatelji vode proces, podstiču i bodre, bez direktne intervencije. Dječiji rad ne smijemo ispravljati niti nasilu ubrzavati razvoj njegovog stvaralaštva. U dječijem radu nema pogrešnih rješenja. Jedino na takav način možemo postići raznovrsnost, iskrenost i autentičnost dječijih radova.

Likovne aktivnosti

Likovne aktivnosti u radu s djecom predškolske dobi prema Balić Šimrak (2011) možemo podijeliti na:

1. Slobodne aktivnosti,
2. Organizovane aktivnosti.

Slobodne aktivnosti u kojima dijete samoinicijativno i spontano započinje s likovnim izražavanjem birajući likovno sredstvo koje mu je nadohvat ruke te stvara neovisno o drugima. Taj način rada je odličan izvor informacija o djetetu, njegovim mogućnostima, željama, mislima i ujedno otkriva djecu koja imaju više afiniteta prema crtanju i drugim likovnim aktivnostima.

Organizovane aktivnosti planira i provodi odgajatelj, na osnovu plana i programa. One imaju svoje ciljeve i zadatke kroz koje se djeca upoznaju s osnovama likovnog jezika, tehnikama i materijalima. Izbor materijala i motiva izvire iz likovnog problema koji se obrađuje, a sve je prilagođeno potrebama, interesima i mogućnostima djeteta odnosno grupe. Tako i organizirane aktivnosti daju priliku da dijete izrazi svoju ličnost i pritom spontano, igrajući se, nauči nešto novo. Važno je dobro isplanirati likovnu aktivnost, ali i ostaviti prostora za promjene, ako se stvori potreba za tim.

Kao i nastavni čas, organizacija likovnih aktivnosti ima svoje prepoznatljive faze: uvodni, radni i završni dio, s tim da nema vremenskih ograničenja. Ritam izvođenja likovnih aktivnosti, trajanje pojedinih faza, a posebno radnog dijela u potpunosti prati dječije želje, zainteresiranost i mogućnosti.

Uvodni dio likovnih aktivnosti sadrži sljedeće elemente koji se ne moraju javljati ovim redom, a po potrebi se javljaju tokom cijelog procesa:

1. Tehničku priprema: Uz podjelu odgovarajućeg materijala, djecu podučavamo kako se pravilno rukuje alatima, demonstriramo i objašnjavamo tehniku, dajemo ostale nužne informacije. Kako okrenuti papir, na koju stranu i slično. Tehnička priprema je uvijek prisutna, najčešće, na samom početku, ali po potrebi zadatka može se sporovoditi u toku uvodnog dijela i po etapama tokom radnog dijela.
2. Psihološka priprema: Stvaranje poticajne atmosfere za rad. Može se vezivati i za prethodne aktivnosti, za tehničku pripremu (igra različitim materijalima), za motiv ili temu (atviranje sjećanja i mašte, nešto iz dječijeg iskustva puno emocionalnog naboja), zanimljiva priča, pjesmica, igrokaz i tako dalje.
3. Faza saznanja: Djeca se upoznaju s osnovama likovnog jezika (teorija forme), a također upoznaju karakteristike tehnika i medija, njihovu primjenu u stvaralaštvu i razvijaju vlastiti izraz. Obrazovni cilj je da djeca usvoje osnovne termine i da pravilno rukuju alatima - podstičemo ali ne učimo djecu likovnom izražavanju.
4. Postavljanje zadatka: Likovni zadatak uvijek izvire iz likovnog problema, svi ostali elementi (izbor likovnog područja, likovnog motiva i tehnike) pomažu da se djeci približi i likovni problem. Kada djeci postavimo zadatak, provjerimo da li je shvaćen i po potrebi ponovimo (kod starije grupe ga istaknemo pišući osnovne podatke na tabli).
5. Kritička provjera: Uvijek je prisutna, u svim fazama likovnih aktivnosti. S djecom stalno razgovaramo. Postavljamo kratka pitanja, da provjerimo koliko znaju, da li su shvatili.

Radni dio: Odgajatelj, pristupa svakom djetetu, i daje individualne korekcije za njegov rad. Provjerava da li je zadatak shvaćen, da li je dijete motivirano,

bodri ga i po potrebi dodatno motivira. Dijete ne smije izgubiti osjećaj igre, zabave i slobode. Dječija mašta mora se podržati i motivisati i kad ne ide u željenom pravcu.

Djeca ranog i preškolskog uzrasta treba da stvaraju samostalno bez intervencije odgajatelja u likovni rad. Dječiji rad se ne ispravlja, čak i kada ne ide u željenom pravcu. Odgajatelj više vodi brigu o tome kako dijete sjedi, kako vlada alatom i materijalima, i po potrebi dodatno motivira dijete na slobodno stvaranje. Bitniji je stvaralački proces od produkta.

Završni dio podrazumijeva izlaganje dječijih radova i estetsku procjenu. Možemo izložiti sve dječije radove ili samo one kroz koje je uspješno realiziran zadatak. Vršimo estetsku procjenu u saradnji s djecom. Vezujemo je za najuspješnije radove, navodeći djecu da prepoznaju originalna, drugačija rješenja i ponove naučeno iz osnova likovnog jezika i tehnike, odnosno medija koji je korišten. U tom smislu likovna analiza podrazumijeva pitanja vezana za ostvarivost zadatka, pitanja tehnike načina rada i rukopisa, pitanja usmjerena na sadržaj-motiv, pitanja vezana za kreativnost i pitanja koja se dotiču atmosfere djela. Naravno, analiza dječijih radova mora biti usklađena s dječijim uzrastom i provodi se u relativno kratkom vremenu, onoliko koliko nam dozvoljava dječija pažnja.

Sve etape likovnih aktivnosti su jednako važne, ne pomažu samo razvoju likovnog stvaralaštva već kompletnom razvoju dječije ličnosti. One direktno utječu na tjelesni, socioemocionalni, spoznajni i komunikacijski razvoj (Herceg, Rončević i Karlavaris, 2010)

ZAKLJUČAK

Kreiranje posebne stvaralačke atmosfere u vrtiću omogućava djeci da se slobodnije i s većim interesom uključe u likovne aktivnosti, pri čemu je aktivna uloga odgajatelja nezamjenjiva te od njega zahtijeva izvrsno poznavanje materije, razvijene kreativne sposobnosti, strpljenje i ljubav prema djeci. Postavljanje rigidnih pravila i zabrana, koči i ometa dječije stvaralaštvo,

sputava njihovu ličnost i nama uskraćuje užitek u izvornom, nesputanom likovnom izrazu. Predškolsko dijete ima spontani likovni izraz koji treba čuvati, razumjeti u njegovoj suštini i iznad svega uvažavati. U kvalitetno organiziranim likovnim aktivnostima dijete otkriva vlastite potencijale, ono uči i stvara, odnosno, stvarajući – uči, razvija tako naviku koja će mu kroz život biti najbolji saveznik.

LITERATURA

- Arnhajm, R.(1987) Umjetnost i vizualno opažanje. Beograd: Univerzitet umjetnosti u Beogradu.
- Balić Šimrak, A. (2011) Predškolsko dijete i likovna umjetnost. Zagreb: Učiteljski fakultet, Dijete, vrtić i obitelj broj 62/63 zima 2010/ proljeće 2011.
- Bođulić, V. (1982) Umjetnički i dječji crtež. Zagreb: Školska knjiga.
- Bilopavlović, T.; Čudina-Obradović, M.; Ladika, Z.; i Šušković Stipanović; R.(1993) Dosadno mi je-što da radim: priručnik za razvijanje dječje kreativnosti. Zagreb: Školska knjiga.
- Cvetković Lay, J.; i Sekulić Majurec, A. (1998) Darovito je, što ću s njim. Zagreb: Alinea.
- Čudina-Obradović, M. (1991) Nadarenost, razumijevanje, prepoznavanje i razvijanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Karlavaris, B.(1968) Metodika likovnog vaspitanja. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Grgurić, N.; Jakubin, M. (1996) Vizualno likovni odgoj i obrazovanje. Zagreb: Educa.
- Herceg Varljen, L., Rončević, A. i Karlavaris, B. (2010) Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi. Zagreb: ALFA.
- Pijaže, Ž.; i Inhelder, B.(1978) Intelektualni razvoj djeteta-izabrani radovi. Beograd:Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- European Commission, EACEA National Policies Platform, Eurydice, (2019)< https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/bosnia-and-herzegovina/organisation-programmes-children-over-2-3-years_bs >.Pristupljeno 16.03.2020.

INFORMACIJE O AUTORU

Biljana Vrbić-Mačak

Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici

e-mail: biljana.vrbic.macak@gmail.com